

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ
ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ПЕТИ

ДЪРЖАВАТА НА ЕРНАХ И НЕГОВИТЕ НАСЛЕДНИЦИ

Рашо Рашев

Ернах (гр. Ἐρνάχ, лат. Ernas), третият син на Атила, има краткотрайно и незабележимо присъствие в историята на хунската империя. Интересът към неговата личност се определя от факта, че той остава след смъртта на двамата си по-големи братя единствен неин наследник. Във всяко отношение наследството му е нещо, различно от онова, което е управлявал Атила. Това дава основание на мнозина автори да не схващат царуването му като самостоятелен период в историята на хунската империя и поради това смъртта на Атила в 453 г. обикновено се означава като неин край¹. Още по-непопулярно е мнението да се схваща политическият живот на оцелелите територии след смъртта на Ернах като част от историята на същата империя². Задачата на настоящото съобщение е да се опита да посочи доводи в полза на тази теза. Изхожда се от факта, че става дума за историята на същата политическа организация, която след 453 г. само ограничава териториалния си обхват в рамките на някогашната си източна половина; че на тази територия не настъпват сериозни политически и етнически промени чак до идването на аварите; че се запазват непроменени традиционно враждебните отношения с Източната римска империя. Ако тези основания и направените по-долу конкретни пояснения към тях са приемливи, хронологическите рамки на „държавата на Ернах и неговите наследници“ могат да се поставят между 454 г. и 557 — 558 г.

До смъртта на Атила в 453 г. името на Ернах не се споменава в исторически известия за събития, свързани с историята на хунската империя. Не е известна нито датата на раждането му, нито други подробности от личния му живот. След въстанието на гепидите, в борбата срещу които през 454 г. загинал най-големият син Елак, хунската империя била подложена на сериозни етнически трусове и териториални промени. От нея най-напред се откъснал големият масив на гепидите, които отнемат Панония и принуждават Атиловите синове да търсят ново място за център на империята. Хуните били прогонени на изток до крайбрежието на Понтийско море, „гдето... обитавали по-рано готите... към онези области на Скития, където текат водите на река Данабра, наречена Вар на езика на

хуните³. Първоначално братята на Елак — Денгизих и Ернах — се опитват да си върнат контрола над Панония и съседните ѝ области по Среден Дунав и отчасти изглежда успяват, защото през 456 г. изпращат до Лъв I (451 — 476) мисия с предложение за възстановяване на старото тържище в района на вливането на Морава в Дунав. След отказа Денгизих поискал да се отвърне с война, но Ернах го разубеждавал, позовавайки се на „вътрешни войни“, които отвличали силите му⁴. Изглежда още тогава двамата братя са вземали самостоятелни решения, тъй като вече са управлявали поотделно своите части от империята — Денгизих на запад, Ернах на изток. След втори неуспешен опит да си върне Панония Денгизих се оттегля в равнината северно от Долен Дунав и поисква земя за заселване. Лъв I бил готов да я предостави срещу обичайните в подобни случаи федератски задължения. Непримирият Денгизих не бил съгласен да приеме подобна зависимост, но изглежда неговите сподвижници, уморени от продължителните войни, са били склонни да отстъпят. Вероятно по този повод е избухнала война или междуособица, в резултат от което главата на втория Атилов син била изпратена в Константинопол през 469 г. Веднага след това хуните масово преминали Дунав и били разселени по лимеса⁵.

Самият Ернах, чието име се споменава във връзка с разселването за последен път, избрал за заселване заедно с хората си най-отдалечената част на Малка Скития⁶. Това лаконично сведение казва твърде малко както за действителните му отношения с Източната римска империя, така и за точното място на заселването. Някои автори смятат, че става дума за административната област Малка Скития, днешната Добруджа. Това представя Ернах като обикновен федерат и се съгласува с миролюбивата му позиция от 456 г. Други автори с по-убедителни аргументи защитават мнението, че дори да е имал сънародници, заселени на юг от реката, които е могъл в известна степен да счита за свои поданици, самият Ернах се е установил в източната част на някогашната хунска империя, разположена северно и североизточно от Долен Дунав⁷. Изразът „най-отдалечената част на Малка Скития“ в случая се отнася не за провинцията, а за съседните ѝ земи на североизток от Дунавската делта, към Днестър и Днепър, където преди това се оттеглили прогонените от Панония хуни⁸.

По времето на Атила в тази част на империята му живеели племена, сред които най-известни били акацирите, които Йордан поставя на юг от естите, живеещи край Балтийско море, а Приск — в Припонтийска Скития, т. е. и в двата случая в Северното Причерноморие⁹. Все там, „над Понтийско море“, Йордан локализира и българите, следвани от хуни, сред които най-известни били алциагирите. Византийските автори от средата на VI в. поставят в същия район и на изток до Дон кутригурите¹⁰. Река Дон е била източна граница на Атиловата империя и вероятно е продължила да бъде такава и по времето на Ернах. Западната граница на владенията му ще е достигала до равнината по левия бряг на Долен Дунав, където са известни находища на хунски бронзови котли от V в.¹¹

Трудно е да се определи къде се е намирала резиденцията на Ернах. Естествен център на степите между Дон и Дунав е поречието на Днепър.

На левия бряг се намира единственият засега хунски некропол с трупозгаряне при Новогригориевка от IV — V в.¹² Вероятно в съседство с него трябва да се търси „столицата“ на Ернах.

За живота му след 469 г. липсват данни и за този период могат да се правят само предположения. Отказът му да воюва срещу Източната римска империя през 456 г. може да е бил продиктуван не само от вътрешните войни в подчинените му земи, но и от убеждение за поддържане на мирни отношения с нея, както това било по време на неговия баща, когато хуните получавали ежегоден данък и поддържали постоянно тържище на река Дунав. Потвърждение на това може да се види във факта, че почти до края на V в. не са отбелязани нападения на юг от Дунав. Напротив, през 480 г. българите, чието име постепенно започва да се употребява самостоятелно или заедно със старото общо име хуни, са съюзници на Византия в борбата ѝ с нейните стари врагове остготите; българите отново воюват срещу остготите през 488 г. като съюзници на гепидите¹³.

Обрат в тези отношения настъпва в края на V в. и по-точно в 493 г., когато е регистрирано първото нахлуване на юг от Дунав¹⁴. Възможно е тази промяна да е била свързана със смъртта на Ернах, използвана от наследниците му да сменят външнополитическия курс на неговата държава, ориентиран към спазване на мирни отношения с империята. Ако е така, Ернах ще е починал между 488 г. и 493 г., ориентировъчно към 490 г. Липсват каквито и да било сведения за негов наследник или за промяна на династията. Може да се каже, че в буквалния смисъл „държавата на Ернах“ завършва своя живот около 490 г. Но липсват също така и сведения за някаква промяна, която да отдели периода след това в самостоятелен дял от историята на степните народи. Може да се констатира упадък на едноличната власт, вероятно защото Ернах не е оставил пряк потомък на Атиловия род. Тя е била заменена от водачеството на по-силните родо-племенни вождове, както в по-стари времена. Така през 514 — 515 г. бунтовникът Виталиан имал за съюзници Тарах и Тургун¹⁵. През 538 — 539 г. двама „царе“ — Булгар и Дронг — паднали на бойното поле¹⁶. През 551 г. кутригурите изпратили на гепидите войска начело с вождове, най-известен от които бил Хиниалон¹⁷. Едва след това се появява Заберган като главен предводител на кутригурската войска в похода от 557 — 558 г.¹⁸

Нападението срещу Византия през 493 г. не е било инцидентно нарушение на мира. То поставило началото на дълга вражда между империята и нейните степни североизточни съседи, изразена през следващите десетилетия в многократни нахлувания. Тя завършва едва през 558 г., като в рамките на 65 години хронистите регистрират 12 нахлувания, без да е сигурно, че това е пълният им брой. В описанието на хронистите и в интерпретацията на съвременни историци тези нападения се представят обикновено като акции с цел грабеж. Сигурно е имало нападения за плячка по повод неспазени обещания, нарушени споразумения, отмъщение за убити водачи. Могат да се предполагат и по-сложни мотиви, свързани с ориентацията на Ернаховите наследници към съюзи и коалиции с някоя от съседните големи държави. По този повод е отбелязано, че почти всички нападения на хуни, българи и

кутригури на Балканския полуостров съвпадат с войните между Византия и сасанидски Иран, като се допуска, че споменатите племена са координирали походите си с Иран, явявайки се негови съюзници, отвличащи силите на Византия чрез действия на балканския фронт¹⁹. Трудно е да се докаже как е могло да се координират действията между толкова отдалечени един от друг съюзници. Така или иначе споменатите племена са се възползвали от ангажиментите на Византия на изток, за да се обогатяват без особени загуби от незащитения Балкански полуостров. Нападенията им не са прекратявани, независимо от това, че по времето на Юстиниан I годишният данък им бил изплащан редовно²⁰.

Животът и управлението на Ернах оставили слаби следи в гръко-латинските исторически съчинения. Настроен миролюбиво, зает с организирането на разноплеменната обширна територия, Ернах не е могъл да предприеме дела, които да му създадат име, на каквото се е радвал неговият баща. Откъде-тогава почетното място, което му отделя Именникът на българските ханове, поставяйки го като предшественик на Кубрат, чието царуване е отделено от това на Ирник-Ернах само с краткото присъствие на наместника Гостун? Преди всичко поради това, че се е оказал реален наследник на Атила след смъртта на братята си. Има още едно обстоятелство, на което пръв е обърнал внимание Д. Дечев. Продължавайки живота на хунската империя, Ернах потвърдил едно старо предсказание на хунските жреци. То било чуто лично от Приск на пиршество в резиденцията на Атила през 449 г. Римският пратеник забелязал, че хунският владетел стоял на трапезата мрачен и замислен, но когато влязъл най-малкият му син Ернах, той се оживил, пощипнал го по страната и го гледал с весел поглед. На забележката на Приск, че по този начин пренебрегва поглемите си синове, един от седящите до него хуни поверително му съобщил за предсказанието на гадателите, според които родът на Атила щял да пропадне, но щял да бъде въздигнат от Ернах²¹. По-късните събития потвърдили това предсказание. Така той се оказва владетелят, чрез който Кубрат се представя като потомък на Атила. Вождовете от края на V в. и първата половина на VI в. не фигурират в Именника или защото не се схващат като представители на централизирана власт, или защото нямат връзка с Атиловия род. Не може да се изключва и съзнателното игнориране с цел Кубрат да бъде доближен до Ернах, чието царуване по тази причина обхваща нереален исторически период. В подобен подход би могъл да бъде търсен стремеж и за представянето на Кубрат като аналог на Ернах. Подобно на него и той въздига рода Дуло, като отхвърля чуждата зависимост и създава държавно обединение в същите земи, където някога са властвали неговите знаменити предшественици.

Бележки

¹ Maenchen-Helfen, O. J. The World of the Huns. Berkeley, Los Angeles, London, 1973, p. 165.

² Altheim, F. Geschichte der Hunnen. Bd. IV. Berlin, 1975, S. 338. По-различна е позицията на Ом. Прицак, който приема за потомци на Ернах-Ирник всички

известни от изворите предводители на панонските българи, кутригурите и утигурите, срв. Pritzak, O. Die bulgarische Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren. Wiesbaden, 1955, p. 62 — 63.

³ ЛИБИ, II, с. 357, 360.

⁴ ГИБИ, I, с. 125.

⁵ ЛИБИ, I, 358 — 359.

⁶ Пак там, с. 359.

⁷ Altheim, F. Op. cit., p. 339.

⁸ Златарски, В. Н. История на българската държава през средните векове (II фототип. изд.). Т. I, ч. 1. С., 1994, с. 40, бел. 4; Дечев, Д. Източногерманският произход на българското народно-тоно име. — ГСУ, XXII, 1926, 7 — 8; Бернштам, А. Н. Очерки истории гуннов. Л., 1951, с. 165; Артамонов, М. И. История хазар. Л., 1961, с. 82; Бешевлиев, В. Първобългари. История. С., 1982, с. 10.

⁹ Артамонов, М. И. Цит. съч., с. 55.

¹⁰ ЛИБИ, I, с. 337; ГИБИ II, с. 138 сл.; 185 сл.; 220.

¹¹ Harhoiu, R., P. Diaconescu. Hunnische Kessel aus Muntenien. — Dacia, XXXVII, 1 — 2, 1984.

¹² Амброз, А. К. Кочевническите древности Восточной Европы и Средней Азии. — В: Степи Евразии в эпоху средневековья. М., 1981, с. 103, рис. 1.

¹³ Бешевлиев, В. Цит. съч., с. 11. Според автора акциите на българите в северозападната част на Балканския полуостров са дело на самостоятелна група, обитавала Панония след 453 г.

¹⁴ Златарски, В. Н. Цит. съч., с. 43 сл.; История на България. Т. 2. Първа българска държава. С., 1982, 62 — 68; Бешевлиев, В. Цит. съч., с. 11 сл.

¹⁵ ГИБИ, III, с. 39.

¹⁶ ГИБИ, II, 214 — 215; ГИБИ, III, 237 — 238; ЛИБИ, II, с. 227; Чичуров, И. С. Византийские исторические сочинения: „Хронография“ Феофана и „Бревиарий“ Никифора. М., 1980, с. 51, 81 и бел. 86.

¹⁷ ГИБИ, II, с. 42.

¹⁸ ГИБИ, II, с. 185 сл.

¹⁹ Мавродинов, Н. За нападенията на българите върху Византийската империя в края на V и през VI в. — ИПр, 1945 — 1946, кн. 1 — 2, 524 — 526.

²⁰ ГИБИ, II, с. 140.

²¹ ГИБИ, I, с. 117; Дечев, Д. Цит. съч., с. 11; Венедиков, Ив. Прабългарите и християнството. С., 1995, 29 — 30.